

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Ebba Rudbeck

**Anonyma vittnen -
Ett sätt att öka rättstryggheten i kampen mot den
organiserade brottsligheten?**

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: HT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR.....	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och perspektiv	6
1.5 Material och forskningsläge	7
1.6 Disposition.....	8
1.7 Begreppet rättstrygghet.....	8
1.7.1 Koppling till artikel 8 EKMR	9
1.7.2 Implementerad i svensk rätt	9
1.7.3 Trygghet i dagens rättsprocess	10
2 GÄLLANDE SVENSK RÄTT.....	11
2.1 Principen om fri bevisföring och bevisvärdering	11
2.2 Misstänktes rättssäkerhet	12
2.3 Kontradiktionsprincipen	13
2.4 Allmän vittnesplikt	13
2.5 Vittneskydd	14
3 GÄLLANDE UTLÄNDSK RÄTT.....	16
3.1 Länder som tillåter anonyma vittnen	16
3.1.1 Danmark	16
3.1.2 Norge.....	16
3.1.3 Finland.....	17
3.2 Artikel 6 EKMR	18
3.3 Artikel 8 EKMR	18
3.4 Europadomstolens praxis.....	19
3.4.1 Kostovski mot Nederländerna.....	19

3.4.2	Doorson mot Nederländerna	20
3.4.3	Windisch mot Österrike	20
3.4.4	Ellis, Simms och Martin mot Förenade kungariket	21
3.5	Europarådets rekommendationer	22
4	INFÖRANDET AV ANONYMA VITTNEN I SVERIGE.....	23
4.1	Kriminalitet i dagens samhälle	23
4.2	Rädsla för att vittna.....	23
4.3	Övergrepp i rättssak.....	24
4.4	Tidigare utredningar	25
4.5	SOU 2023:67	26
5	DISKUSSION.....	28
	KÄLLFÖRTECKNING	32

Summary

In recent years, organized crime in Sweden has grown significantly. The country is pointed out as a warning example in the world, while the number of shootings and explosions increases year by year. At the same time, there is a widespread culture of silence due to which many witnesses do not dare to testify against the accused in the event of a suspected crime, partly out of a strong fear of threats and reprisals. In light of the insecurity many feel in today's society, the conclusion can be drawn that Sweden's legal security, one of the pillars of a functioning rule of law society, has significantly decreased.

The purpose of this paper is to investigate whether a legally regulated system with anonymous witnesses would contribute to an increased legal security, both for witnesses and for society in relation to gang-related crime. In order to investigate the question, the text first focuses on basic principles of Swedish criminal law and current witness legislation. This provides a background to the subject while clarifying the principles that would be affected by a new regulation. Furthermore, the essay reviews the introduction of similar regulations in other Nordic countries and how the European Court of Justice has dealt with anonymous witnesses in various court cases. By gaining a broader perspective regarding how the regulations look in other countries and how they have been applied conclusions can be drawn about how the law should be implemented in Sweden. Finally, Sweden's current situation has been mapped through crime statistics, reports from Brå and The Swedish Police Authority, and governmental public inquiries on anonymous witnesses. The information presented in this section is necessary to illustrate the current state of legal certainty and how a regulation of anonymous witnesses previously has been viewed by the government.

The question was investigated through a legal dogmatic and a legal analytical method. Considering what was presented, the thesis concludes that a regulation with anonymous witnesses would increase legal security, both for witnesses and for society in general regarding gang crime. The direct effects

would most likely not be very extensive, but they would contribute to a development in the right direction as well as positive indirect effects such as contributing to breaking down the culture of silence.

Sammanfattning

De senaste åren har den organiserade brottslighet i Sverige ökat markant. Landet pekats ut som skräckexempel i världen och antalet skjutningar och sprängningar ökar år för år. Samtidigt finns en utbredd tystnadskultur där allt färre svenskar vågar vittna mot den tilltalade vid ett misstänkt brott på grund av rädsla för hot och repressalier. Mot bakgrund av den otrygghet många känner i dagens samhälle kan slutsatsen dras att samhällets rättstrygghet, en av grundpelarna i en fungerande rättsstat, avsevärt minskat.

Syftet med denna uppsats är att utreda om ett lagreglerat system med anonyma vittnen skulle bidra till en ökad rättstrygghet, dels för vittnen, dels för samhället i förhållande till gängkriminaliteten. För att kunna utreda frågan har det i arbetet först lagts fokus på grundläggande straffrättsliga principer och nuvarande vittneslagstiftning. På så vis ges en bakgrund till ämnet medan de principer som skulle påverkas av en ny reglering klargörs. Därefter går uppsatsen igenom hur införandet av liknande regleringar sett ut i andra nordiska länder samt hur Europadomstolen ställt sig till anonyma vittnen i olika rättsfall. Genom att få detta externa perspektiv på hur regleringar kan se ut och hur den tillämpats kan slutsatser dras över hur lagen skulle implementeras i Sverige. Slutligen har Sveriges nuvarande läge kartlagts genom brottsstatistik, rapporter från Brå och Polismyndigheten samt statliga offentliga utredningar om anonyma vittnen. Den information som framställts i detta avsnitt är nödvändig för att belysa det nuvarande rättstrygghetsläget och hur staten tidigare sett på anonyma vittnen.

Frågeställningen har utretts genom en rättsdogmatisk och en rättsanalytisk metod. Mot bakgrund av det som framlagts är uppsatsens slutsats att en reglering med anonyma vittnen skulle öka rättstryggheten, både för vittnen och för samhället i stort gällande gängbrottsligheten. De direkta effekterna skulle sannolikt inte vara betydande men de skulle bidra till en utveckling i rätt riktning samt till eventuella positiva indirekta effekter såsom ett upplösande av tystnadskulturen.

Förkortningar

Art.	Artikel
BrB	Brottsbalken
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
NTU	Nationella trygghetsundersök- ningen
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”Så utnyttjas unga för att mörda.”¹ ”Sveriges dödsskjutningar i topp i Europa.”² ”Regeringen kallar till krismöte om sprängningar.”³ ”Sverige pekas ut som skräckexempel i omvärlden.”⁴ Så lyder ett urval av rubrikerna på de otaliga artiklar som publicerats om gängkriminaliteten i Sverige de senaste åren. Nyheter om skjutningar och sprängningar runt om i landet inkommer frekvent medan allt yngre barn rekryteras av de kriminella nätverken.

Tryggheten i Sverige har mot bakgrund av de kriminella nätverken varit ifrågasatt under flera år. Tidöavtalet, som ingicks efter 2022 års val, inkluderade ett antal nya förslag på åtgärder för att bekämpa den organiserade brottsligheten. I avtalet framlades bland annat en plan på att införa ett system med anonyma vittnen som ett av verktygen.⁵

Anonyma vittnen har varit en omdiskuterad fråga under många år men tidigare har samtliga utredningar kommit fram till slutsatsen att det saknas tillräckligt starka skäl för att införa systemet. Som en konsekvens av Tidöavtalet tillsattes emellertid ännu en utredning, som resulterade i SOU 2023:67. I denna framhölls en mer positiv syn på anonyma vittnen och det är mycket möjligt att Sverige snart ser systemet lagreglerat.

Frågan är dock fortfarande mycket omdebatterad och två rättsbegrepp vägs regelbundet mot varandra – rättssäkerhet mot rättstrygghet. Är ett system med anonyma vittnen verkligen rättssäkert? Bör det oavsett detta införas för att stärka rättstryggheten? Denna uppsats utreder begreppet rättstrygghet och ska följaktligen resonera kring införandet av en lagändring i förhållande till detta.

1.2 Syfte och frågeställningar

¹ Hjertén (2023), Så utnyttjas unga för att mörda – tre punkter.

² Persson (2021), Sveriges dödsskjutningar i topp i Europa.

³ Svahn (2023), Regeringen kallar till krismöte om sprängningar.

⁴ Flores (2023), Sverige pekas ut som skräckexempel i omvärlden.

⁵ Persson (2022), Allt du behöver veta om ”Tidöavtalet”.

Syftet med denna uppsats är att utreda konsekvenserna av att införa ett system med anonyma vittnen i Sverige. Undersökningen ska göras mot bakgrund av begreppet rättstrygghet och belysa nuvarande svensk rätt, Europarådets lagstiftning samt systemets införande i andra länder.

Frågeställningen som ska besvaras är följande:

Är anonyma vittnen ett sätt att öka rättstryggheten?

Frågeställningen utreds dels avseende vittnens rättstrygghet och dels avseende samhällets rättstrygghet i förhållande till den organiserade brottsligheten.

1.3 Avgränsningar

Då en uppsats som behandlar både rättssäkerhet och rättstrygghet hade blivit alltför omfattande har utredningen avgränsats till att endast behandla frågan om rättstrygghet. För att kunna föra en välgrundad diskussion om anonyma vittnen är det dock nödvändigt att rättssäkerhetsbegreppet behandlas, främst i relation till olika straffrättsliga principer. Det kommer däremot inte att utredas huruvida systemet är rättssäkert eller inte.

Eftersom utredningen inriktas på effekterna avseende gängkriminalitet kommer den enbart utgå ifrån vittnesmål i straffprocessen. Vidare kommer uppsatsen endast behandla hur en reglering skulle öka rättstryggheten hos vittnen samt samhällets rättstrygghet i förhållande till gängbrottslighet. Detta då en diskussion kring rättstryggheten ur flera olika perspektiv hade blivit för bred och utsvävande.

1.4 Metod och perspektiv

För att utreda och besvara frågeställningen har en rättsdogmatisk metod använts. Denna metod används för tyda och systematisera gällande rätt utifrån ett antal olika källor. Källorna, i detta fall lagtext, förarbeten, rättspraxis och

doktrin, utnyttjas till viss del för att ge bakgrund och perspektiv på ämnet men främst för att besvara frågeställningen.⁶

Lagtexten har använts för att identifiera straffrättsliga regleringar gällande vittnen och bevisföring – både i Sverige och i övriga nordiska länder. Lagförarbetena, i form av SOU:er och propositioner, har studerats för att bättre förstå hur anonyma vittnen kan påverka rättstryggheten och konsekvenserna av systemets införande. Rättspraxis från Europadomstolen har använts för att förstå vilka krav som tidigare ställts vid tillämpningen av anonyma vittnen samt när detta utgjort en kränkning av EKMR. Slutligen har doktrin nyttjats för att redogöra för statistik samt relevanta begrepp och principer.

I diskussionen kring frågeställningen har en rättsanalytisk metod använts. På så sätt har det i uppsatsen getts utrymme för en friare analys.

1.5 Material och forskningsläge

Denna uppsats bygger huvudsakligen på den senaste statliga utredningen om anonyma vittnen, SOU 2023:67. För att ge olika perspektiv på frågan kommer även utredningar från 2021 och 2004 redovisas. På så vis ges en bakgrund till varför anonyma vittnen inte tidigare varit aktuellt. Därutöver redovisas materialet i flera andra propositioner och utredningar då dessa utgör pålitliga källor inom ämnet.

Vidare redogörs ett antal rättsfall från Europadomstolen för att klargöra domstolens ställning till frågan i förhållande till EKMR. Rättsfallen har antingen valts utifrån att de är relevanta för temat om organiserad brottslighet eller för att de återger Europadomstolens syn på art. 6 respektive art. 8 EKMR. Av fallen framgår vilka faktorer som bidragit till att vittnets rättstrygghet ansetts väga tyngre än den tilltalades rätt till försvar samt hur dessa avvägningar sett ut.

Utöver detta utgår uppsatsen från gällande regleringar och principer som finns i rättegångsbalken (RB) och brottsbalken (BrB) samt relevant lagstiftning

⁶ Nääv och Zamboni (2018) s. 25 ff.

från Norge, Danmark och Finland. Fokus har även lagts på art. 6.3 (d) och art. 8 EKMR.

Begreppet rättstrygghet omnämns generellt mycket sällan och det finns förhållandevis lite material på området. Art. 8 EKMR, brottsstatistik från Brå samt rapporter och artiklar från svenska myndigheter har således utnyttjats för att utreda begreppet och skapa en enhetlig definition att utgå från i texten.

1.6 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande vis. Utredningen består av sammanlagt fem kapitel. *Kapitel ett* behandlar inledningsvis begreppet rättstrygghet, i förhållande till svensk rätt och art. 8 EKMR, så att läsaren får en förståelse för uppsatsens utgångspunkt. *Kapitel två* redogör för gällande svensk rätt samt relevanta rättsliga principer och begrepp. *Kapitel tre* redovisar gällande utländsk rätt. Här beskrivs hur anonyma vittnen regleras i Danmark, Norge och Finland, innehållet i art. 6 och 8 EKMR och Europadomstolens praxis inom området. Art. 8 EKMR tas här upp igen i syfte att få en fördjupad förståelse över bestämmelsen i helhet.

Kapitel fyra diskuterar behovet av anonyma vittnen i Sverige. Här redovisas även relevant svenskt praxis och utredningar som gjorts kring anonyma vittnen. Slutligen innehåller *kapitel fem* en avslutande diskussion och analys av ämnet där slutsatser presenteras och frågeställningen besvaras.

1.7 Begreppet rättstrygghet

Regeringskansliet stadgar att målet för rättsväsendet är att garantera den enskildes rättssäkerhet och rättstrygghet. Enligt myndigheten innebär begreppet rättssäkerhet en förutsebar, enhetlig rättsskipning. Begreppet rättstrygghet avser i sin tur att ”enskilda personer och andra rättssubjekt ska vara skyddade mot brottsliga angrepp på liv, hälsa, frihet, integritet och egendom.”⁷ Innebörden av rättstrygghet fastställs även av Åklagarmyndigheten, som stadgar att begreppet handlar om samhällets ansvar för att skydda individer från att

⁷ Regeringskansliet (2022), Mål för rättsväsendet.

bli utsatta för brott. Skulle en person ändå angripas är det enligt myndigheten upp till samhället att genomföra rimliga åtgärder för att klara upp brottet och döma den skyldiga.⁸ Vidare framhåller f.d. riksåklagare Petra Lundh att rättstrygghet innebär att både brottsoffer och samhället i stort ska känna sig trygga med att brottets lagföring sker effektivt då risk för misstro mot rättsstaten annars riskerar utvecklas.⁹

Begreppet rättstrygghet tolkas följaktligen varierande beroende på källa, men det genomgående temat är individens känsla av trygghet inför rättssystemet. I svenska akademins ordbok anges en mer konkret definition; det handlar om en trygghet i rättsligt avseende, alltså en av rättsväsendet skapad trygghet.¹⁰

1.7.1 Koppling till artikel 8 EKMR

Skyddet för rättstrygghet finner vi uttryckt i olika former i både svensk och europeisk lagtext. I art. 8 EKMR fastslås att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Staten har en förpliktelse att skydda den enskildes privata sfär. Rättigheten kan enligt art. 8.2 EKMR i vissa fall kränkas av offentlig myndighet, om kränkningen har stöd i lag och är nödvändig i ett demokratiskt land med hänsyn till exempelvis förebyggande av brott eller den allmänna säkerheten. Om någon rättighet enligt art. 8 EKMR inskränks måste staten motivera sina skäl till detta samt redogöra för handlingens nödvändighet.

1.7.2 Implementerad i svensk rätt

I Sverige implementeras art. 8 EKMR genom 2 kap 19 § regeringsformen (RF) som stadgar att den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna är *lex superior* till svensk lag. Vidare innehåller svensk rätt ett antal andra bestämmelser i brottsbalken och rättegångsbalken som syftar till att försäkra medborgarnas trygghet genom rättssystemet. Bland

⁸ Åklagarmyndigheten, Rättstrygghet.

⁹ Advokatsamfundet (2022), Sverige måste slå vakt om rättsstaten.

¹⁰ Svenska Akademiens Ordbok, Rätts-trygghet.

annat regleras den tilltalades rätt till försvar, en individs skydd mot brott begångna av både samhället och andra individer samt regler för offentlig rättskipning.

När vittnen utsätts för repressalier till följd av att de medverkat i en rättegång sker ett intrång i deras privatliv vilket staten, mot bakgrund av rättstryggheten, har en skyldighet att ingripa mot. I Sverige uttrycks detta genom en reglering benämnd *övergrepp i rättssak*, 17 kap 10 § BrB. Enligt bestämmelsen begås ett brott då ett angrepp genom hot eller våld utförs mot någon som gjort anmälan, avlagt vittnesmål eller blivit förhörd i syfte att förhindra personen från att utföra en sådan åtgärd.

1.7.3 Trygghet i dagens rättsprocess

Trots att det finns ett lagstadgat skydd för personer som för talan i rättsprocesser är det allt oftare förekommande att vittnen inte vågar vittna i domstol av rädsla för repressalier. 2022 ställdes 913 möten i tingsrätten in på grund av vittnes frånvaro. 2023 låg denna siffra i slutet av oktober på 1292 möten.¹¹ Till följd av detta undgår gärningsmän påföljder för sina handlingar samtidigt som tron till rättssystemet uppenbart minskar – att vittna har ett allt för högt pris.

En analys av ett system, en bestämmelse eller en rättsprocess utifrån rättstrygghet har som syfte att bedöma ifall föremålet för utredningen utgör ett sätt att öka samhällstryggheten ur en rättslig aspekt. Det är alltså utifrån detta begrepp som uppsatsen utgår från.

¹¹ Sveriges Domstolar (2023), Inställda möten per domstolsslag.

2 Gällande svensk rätt

2.1 Principen om fri bevisföring och bevisvärdering

Enligt 35 kap 1 § RB avgör rätten, efter samvetsgrann prövning av allt som förekommit, vad i målet som är bevisat. Bestämmelsen anses fastslå två fundamentala koncept inom den moderna svenska rättsprocessen – principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.

Med anledning av den fria bevisföringen finns det som huvudregel ingen gräns för vilka bevismedel som får användas i svensk rätt.¹² I 35 kap 7 § RB stadgas dock ett fåtal undantag till detta. Avvisning av bevis enligt dessa undantag gäller främst rättsprocessens effektivitet och grundas på en avvägning mellan detta och parternas intresse av att lägga fram all bevisning.¹³

Det förekommer att materialet som läggs fram tillkommit på ett olagligt eller otillbörligt sett, men detta i sig utgör inte en avvisningsgrund. Som utgångspunkt måste rätten alltid värdera det som lagts fram. Det faktum att bevisanskaffningen skett på ett olämpligt sätt rubbar inte principen om fri bevisföring, däremot kan det påverka bevisvärdet. Att beviset tillkommit olagligt kan göra att det förlorar sitt värde eller minskas i värde, vilket kan leda till avvisande av bevisning, men före dess sker alltså en obligatorisk prövning.¹⁴

Med anledning av den fria bevisvärderingen är domaren, vid värdering av bevisningen, inte bunden av några legala regler. Tanken är att rätten, vid bevisvärderingen, ska utgå ifrån allmän kunskapsteori – alltså att även kunskap som ligger utanför juridikens område ska tillämpas. Exempelvis är värderingen till stor del beroende av filosofi och beteendevetenskap.¹⁵ Inom doktrinen finns ett antal olika bevisvärderingsmetoder men mellan dessa anses det inte råda någon enighet. Grundläggande för bevisvärderingen är dock att den

¹² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 26.

¹³ Prop. 2004/05:131 s. 159.

¹⁴ Ibid, s. 37.

¹⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160.

inte får ske skönsmässigt, enligt lagen ska en *samvetsgrann* prövning av bevisningen alltid ske.¹⁶ Detta betyder emellertid inte att domaren bör utgå ifrån sin egen subjektiva uppfattning; ståndpunkten måste alltid vara objektivt grundad.¹⁷

Vid ett införande av anonyma vittnen skulle domstolens fria bevisvärdering utgöra den yttersta kontrollfunktionen för att garantera rättssäkerheten. Anonyma vittnesutsagor som av en domare bedöms som bristfälliga eller rättso-säkra skulle således få ett lågt bevisvärde.¹⁸

2.2 Misstänktes rättssäkerhet

I 23 kap 18 § RB stadgas den misstänktes rätt till insyn. Enligt denna bestämmelse har den misstänkte rätt att ta del av förundersökningen löpande genom processen. Syftet med bestämmelsen är att den enskilde ska få möjlighet att ta vara på sina intressen¹⁹ och lagrummet är alltså ett sätt att säkerställa den misstänktes rättssäkerhet.

Vidare skyddas den misstänktes rättssäkerhet genom ett antal andra principer, bland annat muntlighets-, omedelbarhets- och koncentrationsprincipen. Enligt *muntlighetsprincipen* ska materialet i en process läggas fram muntligen vilket bland annat innebär att en vittnesberättelse inte får lägga fram en skriftligt. *Omedelbarhetsprincipen* som stadgas i 30 kap 2 § RB fastslår att domen ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen.²⁰ Till följd av detta kan vittnes uppträdande under förhöret samt dess anförande få betydelse för den fria bevisvärderingen.²¹ Slutligen framhåller *koncentrationsprincipen* att rättsprocessen ska försiggå utan uppehåll eller tidsförlust. Huvudförhandlingen ska om möjligt fortgå koherent.²²

¹⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009), s. 161 f.

¹⁷ SOU 1938:44 s. 378.

¹⁸ SOU 2023:67 s. 108.

¹⁹ SOU 1938:44 s. 293.

²⁰ Prop. 2004/05:131 s. 81.

²¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 29.

²² Prop. 2004/05:131 s. 81.

2.3 Kontradiktionsprincipen

I ett förfarande där ingen ska dömas ohörd har alla parter rätt att ta del av allt material i målet samt bemöta vad motstående part anfört.²³ Enligt kontradiktionsprincipen ska således alla parter ha lika förutsättningar i processen. Domstolen ska inte själv agera argumenterande part utan lyssna på parternas framföranden och därefter fatta ett beslut i målet.²⁴

Kontradiktionsprincipen upprätthålls av omedelbarhetsprincipen på så sätt att enbart material som framkommer i huvudförhandlingen får ligga till grund för domen. Användandet av anonyma vittnen i bevisupptagningen kan anses utgöra en kränkning av kontradiktionsprincipen. Då en dom grundas på sådan bevisning har den tilltalade inte haft möjlighet att bemöta vittnet och bevisningen som lagts fram.²⁵

Principen finns inte lagfäst i RB trots att den kommer till uttryck i flera av bestämmelserna; däremot anses den vara en av komponenterna till art. 6 punkt 1 EKMR angående rätten till en rättvis rättegång. Kontradiktionsprincipen spelar således en central roll vid Europadomstolens bedömning av om konventionen kränkts i mål om anonyma vittnen.²⁶

2.4 Allmän vittnesplikt

I Sverige föreligger en allmän vittnesplikt enligt 36 kap 1 § RB. Bestämmelsen förmedlar en förpliktelse att vittna i domstol om du kallas, oavsett om du vill eller inte.²⁷ En vittnesutsaga utgör en mycket viktig beståndsdel i bevisningen. Troligtvis hade rättsskipningen inte fyllt sin funktion om vittnen endast fick lämna uppgifter frivilligt och det ses alltså som en allmän medborgerlig skyldighet att avlägga vittnesmål. Vittnesplikten ses således snarare som absolut än relativ.²⁸

²³ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 30.

²⁴ Mellqvist och Wirdemark (2012) s. 29.

²⁵ Ibid, s. 31 f.

²⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 30 f.

²⁷ Polismyndigheten, Vara vittne.

²⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 219.

Mot bakgrund av detta är det inte möjligt för rätten att fria en person från sin skyldighet att vittna bara för att personen i fråga tycker att det känns obehagligt. Inte heller i de fall då ett vittne utsätts för hot eller repressalier till följd av rättsprocessen finns det någon lagstadgad regel om undantag till vittnesplikt.²⁹ Det finns endast ett fåtal undantag till vittnesplikten som stadgas i 36 kap RB – skyldigheten gäller inte för den som är medåtalad, nära släkting med den åtalade, under femton år, lider av en psykisk störning eller omfattas av tystnadsplikt.³⁰

Även i de fall en person riskerar att utsättas för hot eller repressalier till följd av sitt vittnesmål undantas denne således inte från den allmänna vittnesplikten. Det finns visserligen en möjlighet till proportionalitetsprövning som görs då rätten överväger användning av tvångsmedel³¹ för att få ett vittne att medverka. Om rätten efter en avvägning av alla relevanta förhållanden finner att vittnesmålet är av mindre betydelse kan de avstå från att använda tvångsmedel. Därmed undgår personen sin vittnesplikt.³²

Vittnesberättelsen ska lämna muntligt men anteckningar till stöd för minnet får medföras.³³ Innan vittnesmål avläggs ska rätten höra vittnet om vederbörandes fullständiga namn och därigenom har en part alltid rätt att få veta vittnets identitet. Vid behov ska vittnet även förtälja sin ålder, yrke och hemvist men efter 1994 års lagändring blev dessa uppgifter inte längre obligatoriska.³⁴

2.5 Vittneskydd

En person måste således, trots hot, vittna om behov anses föreligga. Det finns dock vissa möjligheter för rätten att stödja vittnen som utsätts för hot.³⁵ Domstolen kan besluta om att en part eller åhörare inte får närvara i rättssalen om vittnen utsätts för påtryckningar, avbryts i sin berättelse eller av rädsla inte vågar tala fritt. Den tilltalade följer då förhöret på videoskärm i ett annat

²⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009), s. 219.

³⁰ 36 kap 3 – 5 §§ rättegångsbalken.

³¹ I form av häktning eller vite; RH 1995:32.

³² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 219 f.

³³ 36 kap. 16 § rättegångsbalken.

³⁴ 36 kap. 10 § rättegångsbalken.

³⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 220.

rum.³⁶ Om ett vittne besväras så pass mycket av en videoupptagning att dennes utsaga påverkas³⁷ ska rätten avsluta inspelningen. Däremot måste berättelsen alltid dokumenteras genom ljudupptagning alternativt skrivas ned.³⁸ Vidare finns det möjlighet att sekretessbelägga uppgifter om ett vittnes adress och kontaktuppgifter enligt 21 kap 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller medge skyddad folkbokföring enligt 16 § folkbokföringslagen (1991:481).

Oavsett skydd kommer bägge parter få möjlighet att ta del av vittnets namn och berättelse. På grund av detta kan vittnet vara ovillig att vittna på grund av rädsla för eventuella konsekvenser.

³⁶ 36 kap. 18 § rättegångsbalken.

³⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 220.

³⁸ 6 kap. 6 § rättegångsbalken.

3 Gällande utländsk rätt

3.1 Länder som tillåter anonyma vittnen

Det finns numera ett antal europeiska länder som tillåter användandet av anonyma vittnen. Bland dessa finner vi bland andra våra nordiska grannländer Finland, Norge och Danmark. Följande text ska redogöra översiktligt för hur relevanta regleringar ser ut i dessa länder.

3.1.1 Danmark

Enligt 856 § andra stycket 2 retsplejeloven tillåts anonyma vittnesmål i Danmark om utsagorna kan antas vara utan betydelse för den tilltalades försvar samt avgörande för vittnets säkerhet. Enligt tredje stycket av samma bestämmelse ska beslutet grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i målet. För att samtidigt kunna tillvarata den tilltalades rättigheter tillåts dennes försvarare närvara vid förhören. Dessutom får både rätten och försvararen tillgång till information om identiteten på vittnet även om den tilltalade inte får det.³⁹

Bestämmelsen om anonyma vittnen tillämpas sällan i dansk rätt, vilket kan bero på flera orsaker. Personer med information om brott kopplade till gängkriminalitet har ofta egna anknytningar till kriminella nätverk vilket gör att de ändå inte kan vittna på grund av nära anknytning till uppgifterna. Vidare är tillfällighetsvittnen, alltså vittnen som råkat bevittna ett brott, inte särskilt vanliga i Danmark och det är ännu ovanligare att de utsätts för påtryckningar. Slutligen kan en anledning vara att vittnet, trots anonymiteten, inte kan vara helt säker på att den tilltalade inte får reda på identiteten på annat håll. Enligt danska åklagare kan det dock inte uteslutas att vittnes anonymitet kan vara till nytta i brottsutredningar.⁴⁰

3.1.2 Norge

³⁹ Folketingstidende 2010 – 11, tillæg A, lovforslag L 124 s. 5.

⁴⁰ SOU 2023:67 s. 95.

I 130 a § straffeprocessloven stadgas att information om vittnes namn eller identitet kan hållas dold. Bestämmelsen får endast tillämpas i de fall det är absolut nödvändigt och fyra villkor måste då vara uppfyllda. Vittnesmålet ska avse ett allvarligt brott, fara föreligger för vittnet om dess identitet offentliggörs, anonymiteten är absolut nödvändig och medför inte betydande inskränkningar för den tilltalades försvar. Trots vittnets anonymitet har domstol och försvarare rätt att ta del av upplysningar om vittnes namn och andra relevanta uppgifter.⁴¹

Precis som i Danmark utnyttjas möjligheterna till anonymitet mycket sällan men statistik kring bestämmelsens tillämpning saknas. Det som konstaterats inom det norska rättsväsendet är att det inte fyller någon funktion att hålla ett vittne anonymt om personen i fråga länge varit delaktig i den kriminella miljön. Detta eftersom den tilltalade ofta vet vem vittnet är då. Däremot kan regleringen fylla sitt syfte då en person under en kortare period vistats i en kriminell miljö, exempelvis i egenskap som infiltratör.⁴²

3.1.3 Finland

Även i Finland finns möjlighet att anonymisera vittnesmål enligt 5 kap 11 a § lagen om rättegång i brottmål. Här måste vittnesmålet gälla något av de i bestämmelsen angivna brotten och det krävs att förfarandet är nödvändigt för vittnets eller dennes närståendes skydd.

Lagrummet är utformat för att tillämpas mycket restriktivt då man anser att bestämmelsen är ett undantag till principen om bevisrätt i en rättsstat. Enligt förarbeten betraktas möjligheten att vittna anonymt vara ett sistahandsalternativ. Hotet som riktas mot vittnet måste vara allvarligt och vid en objektiv bedömning ska det framgå att vittnet har grundad anledning att vara rädd för att utsättas för ett brott mot liv eller hälsa. Hot om brott mot egendom utgör således inte en anledning till att få vittna anonymt.⁴³

⁴¹ SOU 2023:67 s. 99.

⁴² Ibid, s. 100.

⁴³ RP 46/2014 rd s. 128 f.

3.2 Artikel 6 EKMR

Art. 6 EKMR stadgar två fundamentala rättssäkerhetsgarantier. För det första fastställs att det ska finnas tillgång till domstolar på nationell nivå. För det andra ska domstolsprocessen utformas på så sätt att den vilar på vissa viktiga rättssäkerhetsprinciper. Art. 6 ställer krav på offentlighet, muntlighet och effektivitet under processens gång samt att domstolen ska vara oavhängig och opartisk.⁴⁴

Artikeln ger även uttryck för principen om rätten till en rättvis rättegång. Karakteristiskt för denna princip är parternas likställdhet och att den tilltalade ska ha samma möjlighet som åklagaren att lägga fram sin talan. Bestämmelsen förhindrar dock inte att den tilltalade får en starkare ställning än åklagaren i en brottmålsprocess. Detta privilegium är viktigt för att säkerställa att en oskyldig inte döms och det är således därför åklagaren bär bevisbördan.⁴⁵

I art. 6.3 EKMR anges ett antal minimirättigheter som ska tillförsäkras den tilltalade i en brottmålsrättegång. Bland dessa finner vi en bestämmelse om den tilltalades rätt att förhöra vittnen som åberopas mot honom själv, art. 6.3 (d) EKMR. Enligt denna ska svaranden alltid ha möjlighet att angripa den muntliga bevisningen som åklagaren framlägger för att på så sätt få fram mer information eller påvisa svagheter i utsagorna.⁴⁶

Europadomstolen har i ett antal mål kommit fram till att art. 6 kränkts då uppgifter lämnats av ett anonymt vittne. Detta då försvaret bland annat berövas möjligheten att bedöma om ett vittne är fientligt inställd, fördomsfull eller opålitlig.⁴⁷

3.3 Artikel 8 EKMR

⁴⁴ Mellqvist och Wirdemark (2012) s. 44 f.

⁴⁵ Danelius m.fl. (2023), s. 310.

⁴⁶ Ibid, s. 330.

⁴⁷ Ibid, s. 340.

Art. 8 EKMR skyddar som tidigare nämnts respekten för familjeliv, privatliv, hem och korrespondens.⁴⁸ Bestämmelsen medför dels en förpliktelse för staten att avhålla sig från ingrepp i dessa rättigheter, dels en förpliktelse att vidta positiva åtgärder för att skydda den enskilde. Dessa positiva ingripanden kan bestå av lagstiftning eller skydd mot övergrepp i vissa situationer. Följaktligen kan en stat bedömas ha kränkt art. 8 EKMR genom att tolerera en specifik situation eller inte skapa ett tillräckligt omfattande rättsligt skydd för individen. Staten ansvarar således för underlåtenhet även i situationer då det är en enskild person som utför övergreppet.⁴⁹

Vid en bedömning av om skyddsåtgärder ska införas ställs en viss tröskel för att de ska aktualiseras. Vidare görs en rimlighetsavvägning. När lagarna sedan utfärdas är det myndigheternas uppgift att kontrolleras att de respekteras.⁵⁰

I skyddet mot fysiska kränkningar ingår statens positiva skyldighet att vidta åtgärder för att skydda enskilda från brott. Enligt Europadomstolen omfattar detta såväl fysiska händelser som psykiskt våld och trakasserier.⁵¹ Det kan följaktligen argumenteras för att de fall då enskilda inte tillåts vittna anonymt och då utsätts för hot eller repressalier utgör en kränkning mot art. 8 EKMR. Detta eftersom staten då inte fullföljer sina skyldigheter att skydda dem.

3.4 Europadomstolens praxis

3.4.1 Kostovski mot Nederländerna

I målet *Kostovski mot Nederländerna* dömdes Kostovski till sex års fängelse för bankrån. Under förundersökningen lämnades uppgifter till polisen från två personer med dold identitet som sedan inte hördes igen under rättegången. Till följd av detta fick försvaret inte någon möjlighet att förhöra vittnena eller

⁴⁸ Danelius m.fl. s. 441.

⁴⁹ Ibid, s. 444 f.

⁵⁰ Ibid, s. 445.

⁵¹ Ibid, 450 ff.

ifrågasätta deras trovärdighet. Istället förekom begränsade möjligheter att förhöra polisen och domarna som tagit emot vittnesutsagorna samt att indirekt genom en av domarna ställa skriftliga frågor till ett av vittnena.⁵²

Europadomstolen ansåg inte att vittnesutsagorna i sig nödvändigtvis var oförenliga med art. 6.3 (d) EKMR. Däremot krävdes det att rätten till försvar alltid respekterades och att den tilltalade gavs en ingående möjlighet att ifrågasätta och förhöra vittnet. I detta fall kunde vittnena inte förhöras ordentligt i något skede och försvaret berövades alla möjligheter att visa att personen eventuellt var jävig eller fientligt inställd.⁵³ Domstolen bedömde således att en kränkning av art. 6 EKMR skett.

3.4.2 Doorson mot Nederländerna

I *Doorson mot Nederländerna* dömdes Doorson för narkotikahandel till femton månaders fängelse. En central del av bevisningen gentemot honom bestod av att två vittnen identifierat honom som gärningsman genom att titta på olika fotografier. Vittnena var anonyma då det ansågs föreligga en stor risk för att de skulle utsättas för repressalier till följd av sina utsagor. Försvaret fick dock närvara vid förhöret under förundersökningen samt ställa frågor till vittnena.⁵⁴

Europadomstolen vägde i detta mål art. 6 EKMR mot art. 8 EKMR. Å ena sidan krävdes det inte uttryckligen i art. 6 att hänsyn skulle tas till vittnenas intressen, å andra sidan kunde deras liv, frihet eller säkerhet stå på spel enligt art. 8. Båda vittnena hade tidigare utsatts för våld eller hot i samband med andra rättsprocesser. Försvaret intressen ställdes således mot vittnenas och vid den avvägningen ansåg domstolen att tillräckliga skäl för att bevara anonymiteten förelåg då ett antal processuella åtgärder för att skydda den tilltalade redan vidtagits. En kränkning enligt art. 6 EKMR förelåg inte.⁵⁵

3.4.3 Windisch mot Österrike

⁵² Kostovski v. the Netherlands punkt 10 – 19.

⁵³ Ibid, punkt 41 – 42.

⁵⁴ Doorson v. the Netherlands punkt 11 – 20 & 71.

⁵⁵ Ibid, punkt 70 – 71.

I målet *Windisch mot Österrike* dömdes Windisch till tre års fängelse för inbrott. Till grund för domen hördes två vittnen, en mor och en dotter, som fick vara anonyma av rädsla för repressalier. Dessutom hördes två polismän som varit närvarande vid vittnesutsagorna.⁵⁶

I detta fall förhöordes vittnena varken av domstolen eller undersökningsdomare. Vidare hade försvaret inte möjlighet att ställa några skriftliga frågor till vittnena. Europadomstolen fastställde att det inte var uteslutet att använda anonyma uppgiftslämnare på förstadiet men att den efterföljande användningen av dessa utsagor var en annan sak. Rätten till en rättvis rättegång kunde inte offras. Således stred domen mot art. 6 EKMR.⁵⁷

3.4.4 Ellis, Simms och Martin mot Förenade kungariket

I *Ellis, Simms och Martin mot Förenade kungariket* dömdes de tre tilltalade till livstid för mord på fyra unga kvinnor. Då brotten varit gängrelaterade var det få som velat vittna av rädsla för repressalier, och därför var de fem personer som slutligen valde att vittna ovilliga att avslöja sina identiteter. En av dessa personer hade själv en bakgrund i gängmiljön.⁵⁸

Vid utredning av målet angav Europadomstolen att tre omständigheter bör undersökas vid en bedömning av om anonyma vittnen ska tillåtas. Föreligger goda skäl att hemlighålla vittnets identitet, var det anonyma vittnet den enda avgörande grunden för en fällande dom och om så var fallet – fanns tillräckligt starka rättssäkerhetsgarantier för att möjliggöra en korrekt bedömning av vittnets pålitlighet?⁵⁹ Mot bakgrund av att det rörde sig om gängrelaterad brottslighet, som ofta förlitade sig på tystnadskultur och enskildas rädsla för att vittna, ansåg domstolen att anonyma vittnen var ett nödvändigt verktyg för att möjliggöra en rättsprocess. Vidare hade den nationella domstolen vidtagit tillräckliga åtgärder för att garantera de tilltalades rättssäkerhet. Slutligen var

⁵⁶ Windisch v. Austria, punkt 11 – 13.

⁵⁷ Ibid, punkt 27 – 28 & 39.

⁵⁸ Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom, punkt 7 – 11 & 52.

⁵⁹ Ibid, punkt 76 – 78.

vittnenas uppgifter, med stöd av annan bevisning, avgörande beträffande åtminstone en av de tilltalades domar. Följaktligen kom Europadomstolen fram till att domen inte stod i strid med art. 6 EKMR.⁶⁰

3.5 Europarådets rekommendationer

1997 utformade Europarådets ministerråd ett antal rekommendationer gällande användningen av anonyma vittnen.⁶¹ Enligt rekommendationerna bör dessa typer av vittnesmål ses som exceptionella åtgärder. Vidare menade ministerrådet att det vid ett införande av regleringen även skulle införas ett flertal processuella regler som säkerställde den tilltalades rättssäkerhet. Bland annat skulle försvaret ges rätt att ifrågasätta anonymiteten och vittnets trovärdighet. Därtill rekommenderades det att ett beslut om anonymitet endast beviljades i den mån allvarlig fara för liv eller frihet för den som vittnade förelåg, alternativt att personen bedömdes trovärdig eller bevisen förväntades utgöra viktig bevisning. Slutligen betonade ministerrådet att den anonyma bevisningen inte skulle utgöra den enda eller den avgörande bevisningen i en fällande dom.⁶²

⁶⁰ Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom, punkt 81 & 88 – 89.

⁶¹ Europarådets rekommendation no. R (97) 13.

⁶² SOU 2023:67 s. 80.

4 Införandet av anonyma vittnen i Sverige

4.1 Kriminalitet i dagens samhälle

De senaste åren har antalet skjutningar med dödlig utgång kopplad till organiserad brottslighet ökat kraftigt. 2014 förekom nitton dödsskjutningar⁶³ medan totalt 62 personer avled till följd av skjutningar år 2022.⁶⁴ Vidare var antalet fullbordade sprängningar januari till maj 2023 dubbelt så många som antalet under hela år 2022 respektive 2021. Idag uppskattar polisen att 30 000 personer förekommer i eller i anslutning till de kriminella nätverken. Dessa nätverk utgörs av såväl välorganiserade hierarkier som löst sammansatta maktförhållanden där lojaliteten skiftar snabbt. Allt grövre våld förekommer i offentlig miljö och gärningsmännens är ofta likgiltiga inför risken att skada oskyldiga.⁶⁵

Sedan 2006 har Brottsförebyggande rådet (Brå) årligen utfört en nationell trygghetsundersökning (NTU) där bland annat människors utsatthet för brott, trygghet genom rättsväsendet samt brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet undersöks. Enligt enkäten anser 85 % av befolkningen att brottsligheten ökat de senaste tre åren. Denna andel har ökat sedan 2015. Samtidigt har endast 49 % av befolkningen förtroende för rättsväsendet, vilket innebär en minskning jämfört med 2022.⁶⁶ Förtroendet för rättsväsendet står i nära samband med rättstryggheten – har enskilda inte förtroende för ett effektivt och beskyddande rättsväsende upplever de inte heller att de erhåller någon trygghet från det.

4.2 Rädsla för att vittna

⁶³ Sallinen (2017), Dödsskjutningar ökar – Sverige sticker ut i Norden.

⁶⁴ Polismyndigheten (2022), Bekräftade skjutningar per region och månad.

⁶⁵ Strømmer och Tamm (2023), Fler som deltar i kriminella nätverk ska kunna dömas s. 4 f. Regeringskansliet bekräftar att presentationsbilderna är det enda nedtecknade materialet från pressträffen.

⁶⁶ Brå (2022), Nationella trygghetsundersökningen.

Det föreligger en utbredd rädsla för att vittna, vilket dock förbises i den allmänna vittnesplikten. Enligt en rapport från Brå finns det ett antal olika skäl till att ett vittne väljer att vara tyst om ett brott. En anledning är ett bristande förtroende för polisen, som främst förekommer i socialt utsatta områden och i kriminella nätverk. Andra anledningar är en oro för dåligt rykte eller för att bli utfrysad. Vidare kan det handla om lojalitet gentemot gärningspersonen – den tilltalade står för vittnets sociala sammanhang och att vittna resulterar i att man förlorar sitt kollektiv. Det främsta skälet till att en person inte vill vittna är dock en rädsla för hot och våld. I intervjuer uppger flera individer ett lågt förtroende för polisens förmåga att skydda dem i detta sammanhang. Rädslan för repressalier är som starkast vid brottslighet relaterad till kriminella nätverk och hos dem som lever i socialt utsatta områden.⁶⁷ Enligt Petra Lundh har tystnadskulturen dock smittat av sig till resten av samhället. Numera vågar inte ens tillfällighetsvittnen träda fram, oavsett brottets svårighetsgrad.⁶⁸

4.3 Övergrepp i rättssak

Våld eller hot om våld mot den som för talan i domstol lagförs som tidigare nämnts som övergrepp i rättssak.⁶⁹ Efter 2022 års lagändring höjdes minimistraffet för brottet då regeringen ansåg att det fanns ett starkt behov av att markera kraftfullt mot gärningar som riktades mot dem som deltog i rättsprocesser. Detta eftersom tystnadskulturen som präglade kriminella nätverk utgjorde ett omfattande hinder i arbetet mot den organiserade brottsligheten. Enligt regeringen utgjorde brottet ett direkt angrepp, dels mot den enskilda, dels mot den pågående rättsprocessen.

⁶⁷ Brå 2019:10 s. 53 ff.

⁶⁸ Åklagarmyndigheten (2022), Ingen pratar – tystnadskulturen vid brott.

⁶⁹ 17 kap. 10 § brottsbalken.

Trots detta är brottet vanligt förekommande. 2022 anmäldes 4700 fall av övergrepp i rättssak.⁷⁰ 2007 uppgick antalet brott till 407 stycken, medan siffran var 65 anmälda brott år 2000.⁷¹ Vid en undersökning av de fall då övergrepp i rättssak bedömts som grovt har en stor del av gärningarna haft koppling till organiserad brottslighet och kriminella nätverk.⁷²

4.4 Tidigare utredningar

Införandet av en nationell reglering om anonyma vittnen har varit en återkommande fråga i Sveriges riksdag. Ämnet utreddes först i SOU 2004:1, vidare i SOU 2021:35 och nu slutligen i SOU 2023:67. I de två tidigare utredningarna utgjorde rättssäkerheten en fundamental utgångspunkt, medan den senare utredningen genomstrålades av ett nytt fokus på rättstrygghet.

I SOU 2004:1 uppmärksammades problematiken i att enskilda blev föremål för allvarliga hot och övergrepp då de vittnade mot den organiserade brottsligheten.⁷³ När utredningen sedan bedömde förutsättningarna för att införa anonyma vittnen framhövdes dock att systemet endast skulle ha effekt beträffande s.k. tillfällighetsvittnen. Tillfällighetsvittnen syftar till personer som av händelse råkat se brottet. Utredningen ansåg att de personer som var allvarligt hotade oftast själva var medtilltalade vilket innebar att anonymiteten skulle få liten betydelse. Slutsatsen blev att andra säkerhetsåtgärder först och främst borde införas för att skydda enskilda.⁷⁴

SOU 2021:35 tillsattes mot bakgrund av att det de senaste fem åren skett en ökning av det dödliga våldet inom ramen för kriminella konflikter jämfört med tidigare år under 2000-talet.⁷⁵ I betänkandet fastslogs att ett införande av en sådan lagreglering krävde starka skäl med tanke på att en grundläggande princip inskränktes. Vidare skulle anonyma vittnen endast utgöra ett begränsat bidrag till utredningar eller lagföringar för brott. En av anledningarna till

⁷⁰ Brå (2017), Hot och påverkan mot samhället.

⁷¹ Motion 2008/09:Ju363, s. 2.

⁷² Prop. 2021/22:186 s. 39.

⁷³ SOU 2004:1 s. 47.

⁷⁴ Ibid, s. 209 f.

⁷⁵ SOU 2021:35 s. 16.

detta var att utredningen ansåg att domstolen oftast skulle tillmäta vittnesmålet lågt värde då den tilltalade inte fick möjlighet att ifrågasätta vittnets trovärdighet. En annan anledning var att övriga europeiska länder med motsvarande lagstiftning endast utnyttjade anonyma vittnen i undantagsfall. Utredningen kom fram till slutsatsen att skälen mot en lagstiftning om anonyma vittnen vägde tyngre än skälen för, och att det därför inte borde regleras i lag.

4.5 SOU 2023:67

I oktober 2023 offentliggjordes ännu en utredning om ämnet – SOU 2023:67, *Anonyma vittnen*. Inledningsvis fastslog betänkandet att de kriminella nätverken expanderat de senaste 20 åren och att antalet skjutningar med dödlig utgång ökat kraftigt. Vidare uttalades att det förelåg en utbredd tystnadskultur inom och kring den organiserade brottsligheten och förenat med detta en rädsla för att involveras i rättsprocesser. Nödvändigheten av att erbjuda vittnen ett bättre skydd framhövdes, samtidigt som utredningen poängterade att detta skydd behövde vara rättssäkert och förenligt med Europakonventionen. Den misstänkes rättssäkerhet och rätten till en rättvis rättegång borde balanseras mot vittnets rättstrygghet och att vittnet utan rädsla kunde berätta sanningen.⁷⁶

Till skillnad från tidigare utredningar resulterade SOU 2023:67 i ett förslag om införandet av lagen om anonyma vittnesmål i brottmål. För att säkerställa principen om den tilltalades rätt till insyn föreslogs att rätten inte heller skulle ha tillgång till uppgifter om vittnets identitet. Då ett anonymt vittnesmål ändå skulle begränsa försvaret föreslog utredningen vidare att regleringen utformades för undantagsfall. Exempelvis skulle det krävas att det förelåg en påtaglig risk för att vittnet eller en närstående till vittnet skulle utsättas för allvarlig brottslighet riktad mot dennes liv, hälsa, frihet eller frid. Vidare skulle bestämmelsen endast aktualiseras i de fall det gällde brott som föreskrev minst två års fängelse. Ännu ett krav för tillämpning skulle vara att skälen för åtgärden uppvägde nackdelarna för den misstänktes försvar, utifrån den speci-

⁷⁶ SOU 2023:67 s. 15 f.

fika situationen. För att garantera rättssäkerheten ytterligare markerades betydelsen av att domstolens bevisvärdering gjordes med utgångspunkt i att vittnesutsagorna var anonyma.⁷⁷

⁷⁷SOU 2023:67, s. 16 ff.

5 Diskussion

Såsom framförts i denna utredning är anonyma vittnen en mycket omdiskuterad fråga. Fram tills delbetänkandet *Anonyma vittnen* (SOU 2023:67) var slutsatserna överensstämmande; ett införande av ett system för anonyma vittnen skulle strida mot rättssäkerheten. Vittnets rättstrygghet kom i andra hand när en avvägning gjordes. I *Anonyma vittnen* framhölls en annorlunda syn på frågan – rättstryggheten fick en mer framträdande roll än tidigare. Följden av detta blev att ett lagförslag om anonyma vittnen lades fram i Sverige för första gången någonsin. Frågan kvarstår dock – är en reglering av anonyma vittnen ett sätt att faktiskt öka rättstryggheten?

Kortfattat kan begreppet rättstrygghet definieras som statens ansvar för att skydda enskilda från brottsliga angrepp. Det kan ses som en indirekt reflektion av art. 8 EKMR, som stadgar individens rätt till skydd för privat- och familjeliv. Rättsväsendet ska säkerställa alla medborgares trygghet genom att skydda dem och, om brott sker, klara upp brotten på ett effektivt sätt. Som tidigare framgått inkluderas här en positiv förpliktelse för staten – ett ansvar att exempelvis lagstifta i preventivt syfte.

När enskilda tvingas vittna enligt den allmänna vittnesplikten känner många en stark rädsla för att drabbas av hot eller repressalier. Denna rädsla framstår inte som helt ogrundad utifrån statistiken över hur många anmälningar om övergrepp i rättsak som inkommer per år. Staten brister gång på gång i sitt ansvar att säkerställa att individer inte utsätts för brott till följd av att de tvingas vittna.

Samtidigt erbjuder svensk lag redan ett antal skyddande åtgärder för vittnen i en rättsprocess. Sedan 1994 års lagändring i rättegångsbalken är det inte längre obligatoriskt för enskilda att uppge hemvist, yrke och ålder vid vittnesmål. Vidare finns det möjlighet att placera den tilltalade i ett annat rum så att denne istället följer förhöret på en videoskärm eller genom ljudupptagning. Slutligen kan vittnets adress och kontaktuppgifter sekretessbeläggas. Oberoende av åtgärd är vittnets identitet alltid i någon form känd för den tilltalade. Det är således alltid möjligt för den tilltalade att på ett eller annat sätt få tag

på vittnets uppgifter och genomföra påverkansförsök. I kriminella nätverk blir denna möjlighet ännu mer markant. Känner gärningsmannen och vittnet varandra är det inte särskilt svårt för den tilltalade att få tag på personen, även om dennes kontaktuppgifter eller adress hemlighålls. Ett samhälle där individen inte känner sig trygg till följd av att staten inte kan bistå med ett tillräckligt skydd mot övergrepp är inte ett rättstryggt samhälle.

Ett rättstryggt samhälle handlar inte bara om att säkra individens trygghet i rättsprocessen, utan även ute i samhället i stort. Förra året ansåg 85% av de tillfrågade i nationella trygghetsundersökningen att brottsligheten i Sverige ökat. Mot bakgrund av den kraftigt ökade mängden skjutningar och sprängningar samt det stora antalet personer numera inblandade i organiserad brottslighet är denna siffra inte anmärkningsvärd.

Införandet av en reglering avseende anonyma vittnen borde vara ett effektivt sätt att säkerställa rättstryggheten även i samhället. De individer med mest kunskap om brotten som begåtts är oftast de med koppling till gärningsmannen. Det kan exempelvis handla om enskilda som själva är involverade i gängkriminaliteten eller vars anhöriga är gängmedlemmar. Enligt de undersökningar som nämnts tidigare i uppsatsen föreligger dock en djupt rotad tystnadskultur. Att i vissa fall ge individer möjlighet att vittna anonymt skulle sannolikt förmå fler att delta i rättsprocesser. Detta kan i längden tänkas bidra till att bryta ner tystnadskulturen och effektivisera arbetet mot den organiserade brottsligheten.

Det finns dock en del information som framlagts i uppsatsen som talar emot lagförslaget. Enligt de tidigare statliga utredningar som gjorts om anonyma vittnen är införandet av en sådan bestämmelse endast effektiv vad gäller tillfällighetsvittnen. De vittnen som faktiskt blivit allvarligt hotade är emellertid oftast medtilltalade och alltså får det ingen betydelse om deras identiteter hålls gömda eller inte. Vidare kom man i utredningarna fram till att domstolen inte skulle tillmäta anonyma vittnesutsagor särskilt mycket värde då den tilltalade inte hade möjlighet att försvara sig.

Oavsett om en legitim rädsla föreligger eller inte är det sannolikt att en lagreglering om anonyma vittnen skapar incitament att vittna. Då inte ens tillfällighetsvittnen vågar tala ut på grund av rädsla eller tystnadskultur skulle möjligheten att få anonymiteten prövad sannolikt skapa större trygghet oavsett vilket typ av vittne man är. Vad gäller värdet domstolen skulle tillmäta vittnesutsagorna innehöll utredningen förslag avsedda att bibehålla den tilltalades rätt till försvar på ett sätt som var förenligt med rättssäkerheten. Om domstolen exempelvis inte heller har tillgång till uppgifter om vittnets identitet tillgodoses rättssäkerheten genom att den tilltalade då tar del av samtliga omständigheter som ligger till grund för domen.

Då de nordiska länderna undersökts i uppsatsen framkommer det att deras lagregleringar om anonyma vittnen tillämpas restriktivt och aktualiseras mycket sällan. Rättssäkerheten har en central betydelse och ett antal bestämmelser tillkommer för att garantera denna. Vidare har vittnen endast möjlighet att vara anonyma i undantagsfall – i riktigt allvarliga situationer då anonymiteten är avgörande för vittnets säkerhet. Även om det således handlar om ett fåtal fall i respektive land har varje beslut om anonymitet inneburit en ibland livsavgörande säkerhet för dessa personer.

Intressanta slutsatser kan även dras från Europadomstolens rättsfall. Det framgår av rättsfallen att det i vissa fall kan vara nödvändigt att skydda vittnen genom anonymitet, även vid en avvägning gentemot art. 6 EKMR. Art. 6 EKMR är således inte okränkbar, och utifrån domarna måste utrymme skapas för att i vissa fall tillgodose den enskildes behov. Som framgår av rättsfallen är anonymiteten inte ett undantag som kan tillämpas ofta – däremot är den ibland väsentlig för vittnets absoluta säkerhet.

I SOU 2023:67 angavs ett antal processuella åtgärder för att säkerställa den tilltalades rättssäkerhet vid anonyma vittnesmål. Genom att tillämpa dessa tillgodoses de krav Europadomstolen uppställt inom området. Då rättssäkerheten upprätthålls kränks inte art 6. EKMR, vilket leder till att bestämmelsen faktiskt får en effektiv tillämpning i svensk rätt.

Jag är av uppfattningen att anonyma vittnen är ett sätt att öka rättstryggheten. Det går att argumentera för att bestämmelsen inte skulle leda till mycket förändring och endast tillämpas i ett fåtal undantagsfall – men för dessa enstaka vittnen blir denna lagändring avgörande. Då den allmänna vittnesplikten är tvingande anser jag att anonymiteten är effektiv så länge en enda person skyddas. Även gällande det svenska samhället är min åsikt att anonyma vittnen kan öka den allmänna rättstryggheten. Dagens brottslighet präglas av våld och organiserad brottslighet och ett antal nya rättsliga verktyg måste prövas för att bryta utvecklingen. Även om användandet kanske blir begränsat är anonyma vittnen ett steg mot att bryta tystnadskulturen och komma åt den organiserade brottsligheten. Det blir förhoppningsvis också ett steg mot att få se fler positiva nyhetsrubriker. Framför allt blir anonyma vittnen ett steg mot ett mer rättstryggt samhälle.

Källförteckning

Europarådets rekommendationer

Rekommendation No. R (97) 13 om hot mot vittnen och den tilltalades rätt till försvar.

Litteratur

Danelius, Hans, Danelius, Johan, Bull, Thomas och Cameron, Iain. *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 6 uppl., Nordstedts Juridik, Warsaw 2023.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars. *Rättegång fjärde häftet*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2009.

Mellqvist, Mikael och Wirdemark, Kristina. *Processrätt – grunderna för domstolsprocessen*, 2 uppl., Illustus Förlag, Uppsala 2012.

Nääv, Maria och Zamboni, Mauro. *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund 2018.

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

Folketingstidende 2010-11, tillæg A, lovforslag L 124. *Forslag til lov om ændring af retsplejeloven.*

Motion 2008/09:Ju363.

Prop. 2004/05:131, En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Prop. 2021/22:186, En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring.

RP 46/2014 rd, Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av 17 kap. i rättegångsbalken och av den lagstiftning om bevisning i de allmänna domstolarna som har samband med den

SOU 1938:44, Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 2004:1, Ett nationellt program om personsäkerhet.

SOU 2021:35, En stärkt rättsprocess och ökad lagföring.

SOU 2023:67, Anonyma vittnen.

Rättsfall

Europadomstolen

Doorson v. the Netherlands, no. 20524/92, 26 March 1996.

Ellis, Simms & Martin v. the UK, no. 46699/06, 10 April 2012.

Kostovski v. the Netherlands, no. 11454/85, 20 November 1989.

Windisch v. Austria, no. 12489/86, 27 September 1990.

Hovrätten

RH 1995:32.

Övrigt

Brå, *Hot och påverkan mot samhället*, 2023-05-09, [bra.se](https://www.bra.se) hämtad 2023-12-08.

Brå, *Nationella trygghetsundersökningen 2023*, 2023-10-19, [bra.se](https://www.bra.se) hämtad 2023-12-01.

Brå 2019:10, *Tystnadskulturer – en studie om tystnad mot rättsväsendet*.

Flores, Juan. *Sverige pekats ut som skräckexempel i omvärlden*, Dagens nyheter, 2023-09-29, www.dn.se hämtad 2023-11-14.

Hjertén, Linda. *Så utnyttjas unga för att mörda – tre punkter*, Aftonbladet, 2023-11-09, aftonbladet.se hämtad 2023-11-14.

Persson, Ida. *Allt du behöver veta om Tidöavtalet*, SVT Nyheter, 2022-11-12, www.svt.se hämtad 2023-11-15.

Persson, Ida. *Sveriges dödsskjutningar i topp i Europa*, SVT Nyheter, 2021-09-26, www.svt.se hämtad 2023-11-14.

Polismyndigheten. *Bekräftade skjutningar per region och månad, 2022*, polisen.se hämtad 2023-11-21.

Regeringskansliet. *Mål för rättsväsendet*, 2022-11-08, www.regeringen.se hämtad 2023-11-15.

Sallinen, Jani. *Dödsskjutningar ökar – Sverige sticker ut i Norden*, Svenska Dagbladet, 2017-02-2024, www.svd.se hämtad 2023-11-29.

Strömmer, Gunnar och Tamm, Lise. *Fler som deltar i kriminella nätverk ska dömas – en ny utredning tillsätts*, Regeringskansliet, 2023-06-15, www.regeringen.se hämtad 2023-11-29.

Svahn, Niklas. *Regeringen kallar till krismöte om sprängningar*, Svenska Dagbladet, 2023-09-26, www.svd.se hämtad 2023-11-14.

Svenska Akademiens ordbok. *Rätts-trygghet*, www.saob.se hämtad 2023-11-17.

Sveriges Domstolar. *Inställda möten per domstolsslag*, www.domstol.se hämtad 2023-11-17.

Åklagarmyndigheten, *Ingen pratar – tystnadskulturen vid brott*, 2022-07-05, www.aklagare.se hämtad 2023-12-04.

Åklagarmyndigheten. *Rättstrygghet*, www.aklagare.se hämtad 2023-11-17.